

MÉG MINDIG A NÉMETEK KÍVÁNCSIAK RÁNK

Még mindig a németek kíváncsiak ránk. Azért kezdem ezzel a kijelentő mondatral a könyv ismertetését, mert napjainkban, még a humán, sőt, ezen belül még a történeti tudományokban is elterjedt az értelmetlen angломánia. Túl azon, hogy az egynyelvűség egyben a gondolkodás egysíkúságát is jelenti, egyértelműen vicces, ha egy német kulturális terület történész kutatói egymással angolul beszélgetve (pontosabban: kommunikálva) okosakat mondanak azokról a német nyelvű történeti forrásokról, amelyeket persze nem olvastak (a terület történeti forrásaiban jelentős hányada ugyanis ezen a nyelven keletkezett, és soha nem fordították sem latinra, sem a nemzeti nyelvekre). A tény, hogy a németek és még a német történészek is, jobban tudják, hol fekszik Közép-Európa – még ha kényelemből, politikai érdekből vagy egyszerűen a legújabb kori agyomosás következtében a német értelmiség jelentős része el is feledte –, mint mondjuk a hollandok, franciák és legfőképpen az angolok, különösen fontosá teszi ezt a könyvet.

Persze, nem véletlen, hogy éppen most jelent meg. Nagyon is aktuális. Nem azért, mert ezzel párhuzamosan megjelent a München/Regensburgi Magyar Történeti Intézet gondozásában egy másik kötet is, amely politikailag is aktualizál a kérdés kapcsán – kik a magyarok? mit akarnak? hogyan látják magukat? mit ugrálnak ezek? –, hanem mert újra és újra alá kell húzni a tényt: nincsen egyféle nemzeti történelem. Szükségünk van a külső szemre, és a külső szemek ítélete, a megfogalmazás előtt, igényli a mi látásmódunk megismerését, vagyis a belső szemet (*Ungarn, Deutschland, Europa. Einblicke in ein schwieriges Verhältnis*. Lengyel et al., 2017). De ne legyünk naivak sem. Azok az értelmiségiek, akik évszázadok óta, de mindenképpen Gragger Róbert (a „hungarológia – magyarságtudomány” fogalom első definiálója) óta tudatosan és programszerűen dolgoznak azon, hogy egymás megismerése szükségességének fontosságát hangsúlyozva alapot teremtsenek arra, hogy a történelmi időkben kialakított klisék, stigmák változzanak, soha nem találtak tényleges meghallgatásra. Soha nem kaptak tényleges mozgásteret. A gazdasági érdek önző, csak úgy tudja az egyre nagyobb hasznát biztosítani (és a „ki a gazdagabb” óvódás versenyben egy hellyel előbbre jutni), ha a népek nem békésen élnek egymás mellett. A mostani Európai Unió is csak Közös Piac. Lehet, hogy volt, van olyan komoly politikus, még az is lehet, hogy a gazdasági élet szereplői közt is vannak olyanok, akik ennél többet szeretnének, egy Európai Szövetkezett Államokat, de ettől még nagyon messze vagyunk. Azok az értelmiségiek, akik valóban bele tudnak helyezkedni egy másik nép, egy másik kulturális csoport szempontrendszerébe, a mostani EU-ban nem találnak helyet maguknak. Hacsak nem olyan konfliktus alakul ki, amelynek

okaira már a szabad verseny „demokrata” lovagjai is kíváncsiak. Úgy tűnik, a mai Németországban újra vannak olyanok, akik meg akarják tudni, hogy milyen emberek is élnek ott, ahol befektetni akarnak, akikkel szövetséget kívánnak kötni. És jó tudni, hogy nem csak olyanokhoz fordulnak, akik valamit hallottak az illető területről, ne adj Isten, olyanokhoz, akiknek csupán ismerőseik vannak ott, és csupán az ő ítéletük alapján gondolnak valamit mondani a megrendelőnek. A jelenkori német történetírásban van egy új komparatista hullám, sorra jelennek meg az olyan elemzések a közép-európai országok történetéről, amelyek szerzői nem feledték el, hogy ez a terület megérthető a német befolyás történetének kutatásával. Ugyanakkor megérthető, ha az itt élő egyes népek történetében, művelődéstörténetében a német eszmék recepcióját kutatják. Közben megismerik az itt élők mentalitását, és, szerencsés esetben – mint amilyen Gabriella Schubert is –, arról is közeli, életszerű képet nyernek, hogy az itt lakók egymást miként szemlélik. Gabriella Schubert magyarságképe ugyanis nem független attól, hogy ő szlavista is, nem csupán hungarológus, illetve történész, a Szerb és a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja. Számos tanulmányban foglalkozott a közép-európai és balkáni népek nyelvével, néprajzával, művelődéstörténetével és persze politikátörténetével is. Nem beszéltem vele, de gondolom, az elmúlt évek politikai történései okán is megszólítva érezte magát arra, hogy a magyarokkal (Budapesten született) kapcsolatos életműve megkoronázásaként összefoglalja a német történészeknek azt, amit ő a magyar önképről megtudott. Könyve persze jól olvasható lenne bármely átlag német értelmiséginek, akár egy, csupán érettségizett polgárnak is, de napjainkban a véleményformálás olyan mértékig kikerült az egyes ember személyes döntése köréből – Németországban különösen igaz, hogy a sajtószabadság elhozta a véleményrabságot (a ló másik oldala) –, hogy csekély az esélye annak, hogy néhány történészen túl más is olvassa. Pedig érdemes. A magyaroknak is érdemes, mert tükröt tart elénk is.

A könyv valóban összefoglaló, németes logikával felépített kézikönyv. Hihetetlen nehéz lehetett megírni, hiszen mindenütt téziseket fogalmaz meg, majd annak gyengeségeit és erősségeit is körbejárja úgy, hogy minden érvez szakirodalmi elődöt, vagyis egy azt megfogalmazó szaktekintélyt állít. A könyv irodalomjegyzéke egy jól válogatott szakirodalmi bibliográfiája a kérdésnek. Olyan, amely összehozza – csak egy példaként – a Kristó Gyula-szerű akadémikus történészt, a közíró, gondolkodó Konrád Györggyel (akik talán [nem állítom] soha nem olvasták egymást). Az egyes fejezetekhez persze mindig lehet találni újabb és újabb, a szerző által nem idézett tanulmányt vagy könyvet, de teljesen felesleges. A kép koherens, Gabriella Schubert magyarságképe. Egy hosszú, évtizedes tudományos kutatással megalapozott kép. Vitatható is természetesen. Részleteiben biztosan, de egészében már nehezebben. Német nyelven azonban olyan magyar történeti összefoglalás, amely a magyarok történelmének vázát úgy tanítja a németül olvasóknak, hogy leginkább olyan toposzokat, közismert neveket – irodalmunk,

zenei életünk stb., napjaink – mutat be, tesz identitástörténeti elemzése alapjául, amelyeket, akiket a német átlag értelmiségi is ismerhet.

Nagyon fontosnak látom, hogy egy német környezetben dolgozó – a szerző 1971-től Berlinben alkotott, 1995-től a Jénai Friedrich Schiller Egyetem szlavisztika professzora volt 2008-as nyugdíjba vonulásáig – külön, a bevezető fejezetekben jelentős figyelmet szentel annak a kérdésnek, hogy a magyarok hogyan látják, mely részén élnek ők Európának. Az „Osteuropa”, „Mitteleuropa”, „Ostmitteleuropa”, „Südosteuropa”, „Südosteuropa-Balkan”, vagy éppen a „Zwischeneuropa” csak látszólag olyan kérdés, amely *végül is, ahogy nézzükkel* elintézhető. Akik gondolkodnak vagy gondolkodtak a kérdésről, komolyan teszik ezt a magyar oldalon és a német történeti műhelyekben is. Főképp azt, hogy azon a területen, amelyet éppen megnevezünk, kik élnek még rajtunk kívül. No és, hogy milyen szempontok szerint tartjuk ezeket a népeket éppen ott élőknek. Egyetlen párhuzam a mostani könyvvel: Joachim Bahlcke Közép-Európát „Kelet-Közép-Európának” tartja. Méghozzá úgy, hogy abba beletartoznak a bolgárok, a románok, ukránok, szerbek, bosnyákok, horvátok, magyarok, szlovákok, lengyelek, litvánok és még más kisebb népek. A finnek, az észtek, a lettek nem, és persze az osztrákok sem. A 2013-ban megjelent, egyes tanulmányaiban kiváló, általa szerkesztett kötet a vallási emlékezhelyekről (*Religiöse Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa. Konstitution und Konkurrenz im nationen- und epochenübergreifenden Zugriff*, Bahlcke et al., 2013) összehoz mindenféle vallású emlékezhelyet, de mondjuk Mariazell nincsen benne (ugye az Stájerország és Alsó-Ausztria határán fekszik). A kötetnek az az üzenete, hogy no lám, ez az „Ostblokk”, ezek ott együvé tartoznak. Aztán valahogy ez a kép nem stimmelt a Luther-hatás „Ostmitteleuropában” kérdésre, így az egyszerűen „a keleti Európa részre” változik (*Der Luthereffekt im östlichen Europa. Geschichte – Kultur – Erinnerung*, Bahlcke et al., 2017) – tegyük hozzá rögtön, sem az észtek, sem a magyarok nem a „keleti” részén élnek Európának, vagy ha igen, akkor mondjuk ki: Európa határa a nyugati kereszténység határánál van. Ezt kimondani egy németnek pedig manapság tilos (és tegyük hozzá, hogy így egyszerűen nem is igaz, de kimondani ettől még tilos). Pedig csak arra kellene figyelni, hogy a nyugati szellemi áramlatok befogadástörténete pontosan ugyanaz a finnek, az észtek és a lettek közt, mint a litvánok, lengyelek, magyarok közt. De egészen más a szerbek, a románok, vagy éppen bolgárok közt. Ugyanez vonatkozik az intézményi rendszer alakulására is.

Gabriella Schubert pontosan érzékeli, és tudja tehát, hogy a „hol élünk mi?” egyáltalán nem közömbös az identitásunk szempontjából. Nekem Schubert professzor könyvének ebben a részében nagyon hiányzik Pándi Lajos neve (általában is, nem szokás őt emlegetni). A szegedi József Attila Tudományegyetem Történettudományi Intézetében hangsúlyozódott a „Köztes-Európa” (Zwischeneuropa) elképzelés, és ennek szép eredménye egy Köztes-Európa-térképgyűjtemény, egy kronológia, és egy helynévlexikon, sőt, egy ilyen című folyóirat is indult (Pándi,

Köztes-Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény, 1997; Bencsik, *Helységnévváltozások a Köztes-Európában 1753–1995*, 1997; Pándi, *Köztes-Európa 1756–1997. Kronológia*, 1999). A szerző is ismeri a fogalmat, említi is, de magam azt hiszem, mi magyarok, erről többet gondolkodunk, mint ahogy az a könyvben hangsúlyt nyer.

Gabriella Schubert könyve, ahogy mondtam, aktuális. De nem aktualizál. Nem eléggé. Ugyan van olyan fejezete, amely a mai magyarok magyarságképéről állít téziseket (*Wo positioniert sich Ungarn Heute?*), de a 2010 utáni Magyarországról mégis visszaköszönnek a német sajtó kliséi. Itt a szerző szakít a történeti látásmódjával. Nem vádol, nem ítél, csak éppen kihagy. Kihagyja, hogy Magyarországon ma nagyon sokan gondolják, hogy a kettős vagy sokoldalú mérce az egyes népek megítélésében a magyarok számára mindig kedvezőtlenül fordul. Függetlenül attól, hogy – és ezt a könyvből is megtanulhatjuk – a magyaroknak a legtöbb bajt a magyarok okozták, és nem a gonosz külföldiek, az 1990-es éveknek a magyarok többsége hittel, lelkesedéssel, naivitással és vaksággal vágott neki. Ezzel „szövetségeseink” éltek és visszaéltek. Az I. világháborútól 1996-ig (a versailles-i békeszerződés érvényessége) büntetésben élő, történelmi és makroökonómiai szempontból lerongyolódott országnak csak annyit tudtak ajánlani, hogy: szabad verseny, a tőke szabad mozgása, a vállalkozás szabadságának mindenek felettisége. Minden, ami Európára utal, azt felejtse el a magyar, mert már elkéstek a nemzetépítéssel, az elavult dolog, ma már csak globálisan lehet gondolkodni (mert ez azoknak az érdeke, akik nyertek az első, a második világháborún, az iraki háborún, és nyerni akarnak az ukrán konfliktuson, és valamennyin, amelyet ők maguk generáltak). A kulturális nemzet fogalma pedig nem létezik, vagyis aki kulturális egységet akar, az nacionalista, sőt akár sovinizta.

Ahogy Gabriella Schubert jól látja, és kevésbé jól mutatja be, mi is volt az alapvető gondja a magyaroknak a 18. századi „európaizálási” törekvésekkel, pontosan látja, hogy a magyar a legbefogadóbb népek egyike, ezeket a tulajdonságokat, ezeket a szempontokat az 1990 utáni helyzet bemutatásában elfeledni látszik. Nemcsak a középkorban volt „Gastland” Magyarország, és nyitottak a magyarok maguk, hanem napjainkig. A szimbólumok súlyát meg kell ismerniük ma a magyaroknak, és jó, ha a németek is tudják, a magyarok ezt hogyan értik. Mert nem az a megoldás, hogy betiltjuk a történelmi szimbólumokat, a történelmet vagy éppen a hagyományainkat, mert az – egy nem pontosan definiált szempontrendszer alapján –, állítólag, valakiket sért. Szembenézni a történelemmel, önmagunkkal lehet flagelláns módjára is, különösen, ha van olyan érdek, hogy korbácsoljuk csak magunkat (a németek ezt a kérdést a legnagyobb mélységekig ismerik). De lehet úgy is szembenézni, hogy megismerjük egymást, a kölcsönösen, egymásról kialakított képet. Igen, ez nehéz dolog, sokáig tart, az (egyébként nem létező) „fejlődés” nem enged erre időt. De pontosan az olyan okos könyvek, mint Gabriella Schubertté segítenek ebben. Talán az is, hogy a könyv tanulságait nem engedjük

egyoldalúan interpretálni. Mert lehet ezt a könyvet is úgy olvasni, hogy a végső következtetés az, hogy a magyarok csak hiszik azt, hogy európai népek részévé váltak, megmaradtak csökönnyös kívülállóknak. De lehet úgy is, és bízunk, az ilyen olvasók lesznek többen, hogy igen, ez egy külön történet, ismerjük meg, és ha velük kapcsolatba kerülünk, tudjuk, mire érzékenyek, mi az, amit nem szeretnének, miben lehet rájuk számítani.

(Gabriella Schubert: Was ist ein Ungar? Selbstverortung im Wandel der Zeiten. Wiesbaden: Harrassowitz, 2017, 319 p.)

Monok István

művelődéstörténész

a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ főigazgatója

IRODALOM

- Bahlcke, J. – Rohdewald, S. – Wunsch, Th. (Hrsg.) (2013): *Religiöse Erinnerungsorte in Ostmitteleuropa. Konstitution und Konkurrenz im nationen- und epochenübergreifenden Zugriff*. Berlin: De Gruyter
- Bahlcke, J. – Störtkuhl, B. – Weber, M. (Hrsg.) (2017): *Der Luthereffekt im östlichen Europa. Geschichte – Kultur – Erinnerung. (Schriften des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Bd. 64)* Berlin: De Gruyter
- Bencsik P. (1997): *Helységnevváltozások a Köztes-Európában 1753–1995*. Budapest: Teleki László Alapítvány
- Lengyel Zs. K. – Göllner, R. Th. – Aschauer, W. (Hrsg.) (2017): *Ungarn, Deutschland, Europa. Einblicke in ein schwieriges Verhältnis. (Studia Hungarica, Bd. 53)*. Ungarisches Institut, Regensburg) Regensburg: Verlag Friedrich Pustet
- Pándi L. (összeáll.) (1997): *Köztes-Európa 1763–1993. Térképgyűjtemény*. Budapest: Osiris Kiadó
- Pándi L. (összeáll.) (1999): *Köztes-Európa 1756–1997. Kronológia*. Budapest: Teleki László Alapítvány